

ОСОБЛИВОСТІ АРХІВНИХ СПРАВ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

В. І. Маслак

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

vimaslak2017@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2898-2400>

С. Ю. Сезін

Полтавський обласний центр терапії залежностей

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7536-4405>

Ключові слова: агент, резидент, архівна справа, репресії, егодокумент, слідство.

У статті проаналізовано архівну справу № 1708 Антона Солімчука, яка є джерелом з вивчення діяльності розвідувального управління РСЧА, форм і методів вербування агентів, збору розвідувальних даних з метою воєнних дій СРСР проти Польщі. Слідча справа є відображенням діяльності радянських силових відомств 30-х років ХХ століття та ілюстрацією процесу ведення кримінального провадження, зразком документального оформлення цього процесу. Студії судових справ репресованих є ключем до розуміння генези тоталітарної комуністичної системи.

FEATURES OF ARCHIVE CASES OF THE 30S OF THE 20TH CENTURY

V. Maslak

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

S. Sezin

Poltava Regional Center for Addiction Therapy

Key words: agent, resident, archival case, repression, egodocument, investigation.

The archival case № 1708 of Anton Solymchuk has been analyzed in the article, which is a source for studying the activities of the intelligence department of the WPRA, the forms and methods of agent recruitment, and collecting intelligence data for the purpose of military operations of the USSR against Poland. The investigative case is a reflection of the activities of the Soviet law enforcement agencies of the 1930s and an illustration of the process of conducting criminal proceedings, a model of the documentation of this process. Studies of the court cases of the repressed are the key to understanding the genesis of the totalitarian communist system.

Авторами ведеться дослідження слідчих справ поляків – мешканців Полтавської області, репресованих у 30-40-х роках ХХ століття, з метою оприлюднення інформації про них та укладання списків¹. Інколи деякі справи містять інформа-

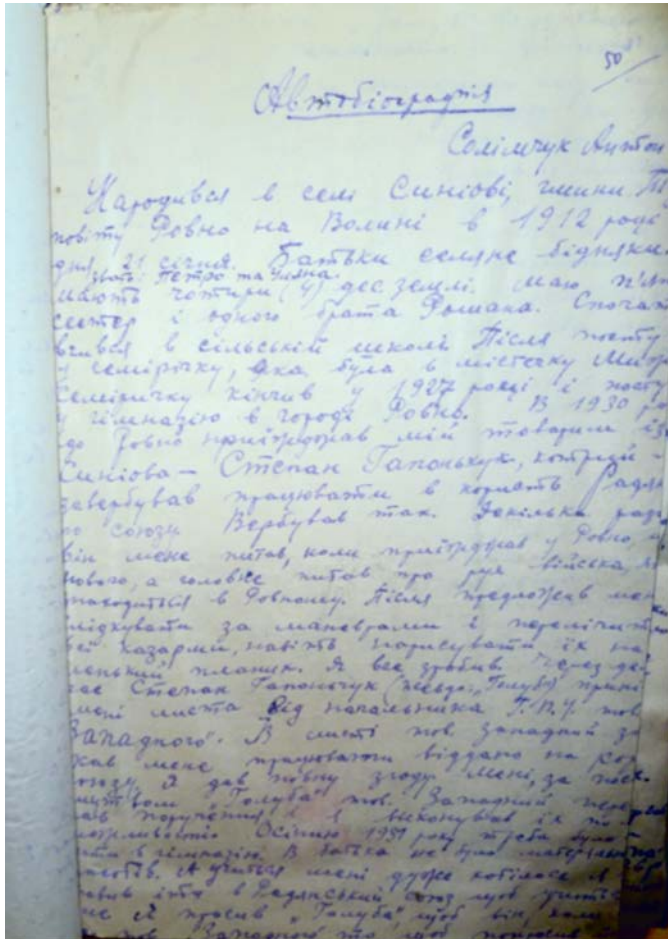
цію, не менш цікаву за основну, що є предметом пошуку. Так, наприклад, справа № 1708 ілюструє деякі аспекти діяльності Розвідуправління Червоної армії 30-х років ХХ століття. Основою є свідчення радянського розвідника Солімчука Антона Петровича, надані ним слідству у 1935-1936 роках у місті Полтаві.

Солімчук Антон Петрович 1912 р.н., уродженець Польщі, а саме села Синів Рівненського повіту, який на момент арешту був студентом першого курсу Полтавського будівельного інституту,

¹ Маслак В.І., Василенко Д.П., Сезін С.Ю. Справа «пророка» Болеслава в архівних документах // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. 2. Ч.3. С. 149-158; Маслак В. Архівна справа Річарда Стемппневського як джерело з вивчення історії «польської операції» в Полтавській області // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2018. Вип.2. Ч.1. С.140-143; Маслак В. Долі жінок, репресованих в ході «польської операції», за архівними матеріалами // Virtus: Scientific Journal, 2018. № 26. С.212-216; Кременчук у жор-

нах репресій/за ред. В.І. Маслак. Сезін С., Бутко Л., Ширай В., Василенко Д., Маслак В., Москалик Г. Кременчук, 2020. 200 с.

що проживав у місті Полтава на проспекті Первомайському, 24 (іноді у справі зустрічається й інша адреса), освіта середня. У Радянському Союзі нічого не мав із господарства, а у Польщі його батьки володіли хатою, клунею, 2 коровами, 2 кіньми, половиною вартості молотилки. Втім, на різних сторінках архівної справи ці відомості мають розбіжності.

Автобіографія Солімчука А.П.

Склад сім'ї: батько віком 60 років, брат Роман і сестри – Ліда та Ольга. Член профспілки.

Член ЛКСМУ, але квиток ще не отримав.

Засуджений у Польщі за карикатуру на ксьондза (у тексті справи іноді «попа») до 2 місяців в'язниці та 2 років перебування під наглядом поліції, але покарання не відбув.

Анкета заповнена 4 липня 1935 р. під час арешту².

Далі зосередимося на кількох цікавих моментах діяльності Солімчука, як розвідника, та деяких інших обставинах.

1. Що спонукало Солімчука до діяльності на користь СРСР?

Його старший брат Роман був комуністом, тож

у сім'ї явно були присутні симпатії до СРСР.

Наступний момент – бажання вчитися далі після закінчення сільської школи. А от із продовженням освіти якраз і були проблеми через брак коштів на навчання. Антон вступив до Рівненської української гімназії та провчився там три роки, але з перервами, бо грошей не вистачало, і інколи доводилося переривати навчання, а потім повертатися до нього знову. Йому навіть зменшили плату, але на закінчення курсу коштів сім'я вже не мала. Водночас, у Радянському Союзі освіта була безкоштовною. Іноземець не міг просто так зібратися, перейти кордон та вступити до навчального закладу на радянській території.

Для цього необхідно було попрацювати на СРСР, довести свою прихильність до нього

2. Як Антон Солімчук був залучений до розвідувальної діяльності?

За матеріалами справи, завербував його радянський резидент на псевдо «Голуб», він же Гапончук Стефан³. Іноді Антон спілкувався і з вищим співробітником Розвідупра, якого називав товаришем «Західним». Справжні дані про нього поки що недоступні.

Зв'язок із товаришем «Західним» здійснювався через Гапончука; іноді ж вони зустрічалися особисто, коли Солімчук переходив кордон у місті Славуті⁴.

Що цікаво: лист-зобов'язання працювати на СРСР Антон написав на польській території та передавав його через «Голуба» на радянський бік.

3. Які завдання Солімчук отримував від радянської розвідки?

Проїхатись до міста Брест залізницею та вивчити її стан. Потрібно було, зокрема, дізнатися, чи є, і в якій кількості тупіки на залізничних станціях, чи є на них водокачки, чи наявні запаси будівельних матеріалів або ні.

Поїхати до Луцька та зібрати відомості про місцевий аеродром.

Зібрати відомості про переправи через річку Горинь: стан та кількість мостів, поромів, бродів на річці (Горбакове, Бугрин, Томахово, Острог).

Окрім цього, додатково, він спеціально ходив до мосту через Горинь у Горбаковому для його замальовки.

Дізнатися, чи поляки не копають шанці по лінії Сапожин, Бранов, Блудов, Даничево, Межиріч.

Була також згода Антона на те, що він під час

² Архів Служби безпеки України в Полтавській області. Справа №1708-Солімчук Антон Петрович, С.6.

³ Там же, С. 42

⁴ Там же, С. 45.

навчання повідомлятиме відомості щодо військових частин польської армії у місті Рівному. Ці зобов'язання він виконав, передавши план розташування казарм та порохових погребів у місті. Потім він додав ще деякі відомості про польські частини.

Також ним було обстежено місцевість між селами Гоцата Межиріччя з метою вивчення телефонних ліній, які прокладав польський Корпус прикордонної варти на польсько-радянському рубежі.

За завданням товариша «Західного» він мав придбати у Ковелі нещодавно надруковану книгу «Волинь». Але вона у продажу не з'явилася, тому довелося замовляти її із Варшави. Врешті-решт книга була отримана та передана за призначенням.

У Рівному Антон також вивчав кількість стрільбищ гарнізону та збирав відомості про якусь організацію з військового навчання учнів середніх навчальних закладів («пшиєносотенс військово» – так його назвав розвідник).

Він також мав відстежувати переміщення військових частин поблизу кордону на околицях села, якщо такі будуть проводитись. Ще одне невелике завдання Солімчук згадував як виконане, але не пам'ятав достеменно, в чому воно полягало.

Подібні завдання давалися агентам з невисоким рівнем військової підготовки та тим, що не мали доступу на військові об'єкти та до військових частин.

Маємо схожий приклад, але вже з польського боку:

«У серпні того ж року було затримано двох агентів польської військової розвідки Окул-Романюк та Мазур-Свистун. Перед відправкою «за секретами на той бік» з ними провів докладний інструктаж співробітник 2-го відділу польського генштабу капітан Шиманський, який спеціалізувався на акціях проти Радянської України.

...Порекомендував перетнути кордон в районі застави «Стражниця», який вважав найбільш придатним для цього.

Лазутчикам ставилися завдання:

- відновити зв'язок з кількома «сплячими» агентами польської розвідки;
- дослідити басейн річки Случ;
- зібрати відомості про стан укріпрайонів, місця дислокації військових частин та характер взаємовідносин місцевого населення з радянськими гарнізонами»⁵.

З початком будь-яких будівельних робіт у Рів-

ному, Солімчук мав дізнатися про їх призначення та скільки там задіяно людей. Так можна було передбачити темпи будівництва.

Він також перевів через кордон, обраного для вербування Миколу Грицака. Загалом Солімчук виконав приблизно шість завдань (за його оцінкою). Співпраця з Розвідупром систематично тривала приблизно з весни 1930 до літа 1931 року. У 1932 році радянський агент продовжив збирати відомості про польські військові частини у місті⁶.

Потім зв'язок із розвідкою обірвався.

Причина: «Джерело «Голуб» був ліквідований Києвом як «підстава поляків»⁷. Окрім цього, активні вояжі Солімчука не залишилися поза увагою польської поліції, і він був викликаний до місцевої дільниці (постерунок), де від нього зажадали пояснень, для чого він їздив до Рівного і що там робив. Солімчук вмотивував свої поїздки зустрічами з однокласниками з гімназії та необхідністю купівлі фарб для малювання. Хоча його більше не викликали, але, відчувачи увагу з боку поліції, опитування знайомих щодо нього, обшуки в будинках родичів, Солімчук вирішує на деякий час зачатися. Поїхав до родичів, а потім почав переїжджати від одних до інших⁸. Додаткової гостроти ситуації додавало те, що в СРСР його бачили знайомі брати Євчуки, які опісля були заарештовані у Польщі, а потім тимчасово звільнені. Антон боявся, що хтось із них його видасть, але його занепокоєння щодо Євчуків виявилось марним.

Перечекавши деякий час, і, не маючи зв'язку з розвідкою, він зайнявся тією роботою на СРСР, яку міг здійснювати без спеціальних завдань. Оскільки він знав, як перетнути кордон, то взявся проводити охочих до переселення на радянську територію. Таких виявилось шестеро людей. З останньою групою у червні 1933 р. він перейшов на радянську сторону і там зголосив бажання залишитися в СРСР. Пройшовши фільтрацію протягом 27 діб, був направлений на проживання до міста Прилуки. У документах згадується «порядок розсіву» тих, хто переходить на радянський бік і залишається на проживання в СРСР.

4. Наскільки складним був перехід кордону?

Перетин кордону ним описується як нескладна річ. За шість переходів (плюс повернення, тому множимо надвоє) він жодного разу не зіткнувся з охороною кордону ні з польського боку, ні з радянського. Власне, з радянськими прикордон-

⁶ Архів Служби безпеки України в Полтавській області. Справа № 1708-Солімчук Антон Петрович, С. 43-44.

⁷ Там же, С. 24.

⁸ Там же, С. 9.

⁵ Матеріали сайту: <https://military.wikireading.ru/19795>.

никами він спілкувався, коли стукав до воріт застави. Польських сил з охорони кордону він не помічав⁹. Його перший перехід кордону пройшов так: селянин-провідник перевів його та брата через нього, а потім сказав щось на кшталт: «Он попереду світяться вікна застави, так і йдіть до неї, а я – додому».

5. Якої оцінки отримала його діяльність від радянської розвідки?

Агент Солімчук оцінений розвідорганами СРСР як такий, що надав «кілька малоцінних повідомлень»¹⁰.

Більше того, НКВС запідозрило в ньому подвійного агента, враховуючи зв'язок з «Голубом», паузу у співпраці з Розвідупром, і, при цьому, самостійні переходи кордону. Це й спричинило його арешт.

Постанова слідчого Гравеля

Але до арешту Солімчук встиг закінчити робітничий факультет і вступити на навчання до Полтавського інституту. У справі немає даних про те, на якому робфаці навчався Солімчук – денному чи вечірньому; у разі вечірнього він мав бути працівником, навчаючись вечорами.

У справі також відсутні свідчення про його антирадянську поведінку за період проживання у Прилуках та Полтаві.

5 липня 1935 року його було заарештовано,

і на нього заведено кримінальну справу за 54 статтею, частиною 6, тобто шпигунство¹¹. Справу спочатку вів оперуповноважений Особого Відділу Гравель. Але для нього справа виявилася «не по зубах».

Терміни слідства подовжувалися 29 серпня та 29 жовтня, а результат залишався незмінним. Так, на допитах Солімчук надавав докладні свідчення на одні і ті ж запитання, які систематично повторювались, з метою «спіймати» заарештованого на протиріччях, у справу підшивались розлогі протоколи допитів, а результату, тобто доказів шпигунства Солімчука, на користь Польщі не було. У слідства був лише папір ІНВ НКВС про те, що Солімчук явно сумнівний тип, і це все.

Наприкінці жовтня слідство продовжив лейтенант держбезпеки Назаров, який тимчасово виконував обов'язки начальника Особого Відділу, бо з 21 жовтня папери підписано власне ним¹². У справі множилися протоколи допитів, але без належного ефекту. Вдалося лише виявити деякі невідповідності у свідченнях, які слідство виявило в раніше існуючих протоколах. Їх Антон Солімчук пояснив тим, що міг з часом забути деталі того, що відбувалося.

Було виявлено єдину доведену та визнану обвинуваченням провину – він передавав через Гапончука матеріали для «Західного», вже маючи пряму заборону передавати матеріали цим каналом зв'язку¹³. Антон пояснив це необхідністю передавати дані, а інших засобів він не мав.

Мабуть, від безперспективності Назаров почав ставити питання про знайомих, викладачів вузу, які не мали до справи жодного відношення, цікавитися, хто з них має польське походження та ін.

Але в 12 протоколах допитів немає матеріалів про те, що Солімчука було заслано на радянську територію поляками і він виконував якесь розвідувальне завдання для них. Слідчий мав сумніви щодо свідчень Солімчука, припускаючи, що той мав змогу здобувати освіту і в Польщі, а тому бреше про бажання співпрацювати з Розвідупром, щоб мати змогу вчитися. Однак довести цього він не міг, а отже, звинувачення у шпигунстві було нічим не підкріплено.

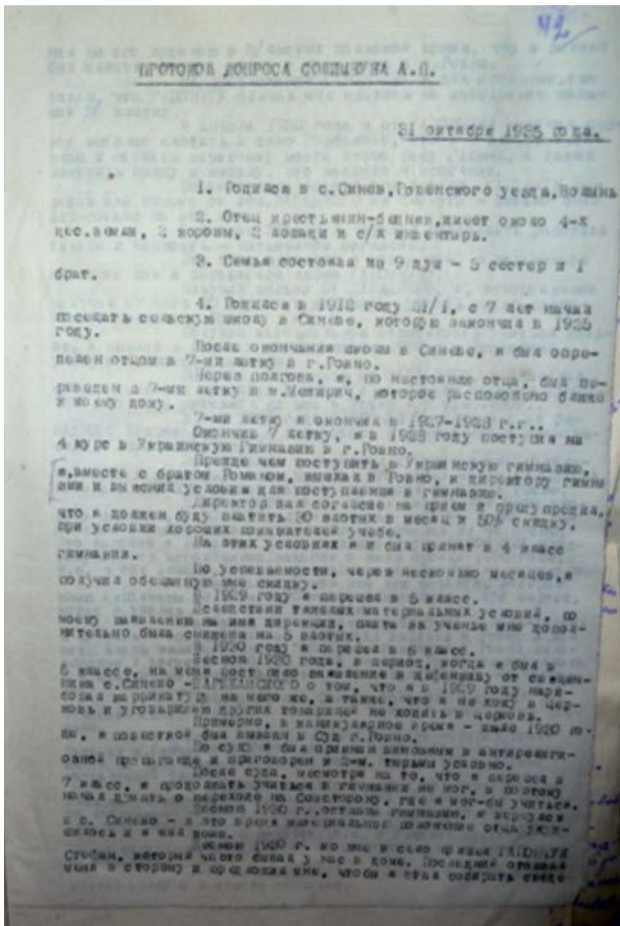
⁹ Там же, С. 15.

¹⁰ Там же, С. 24.

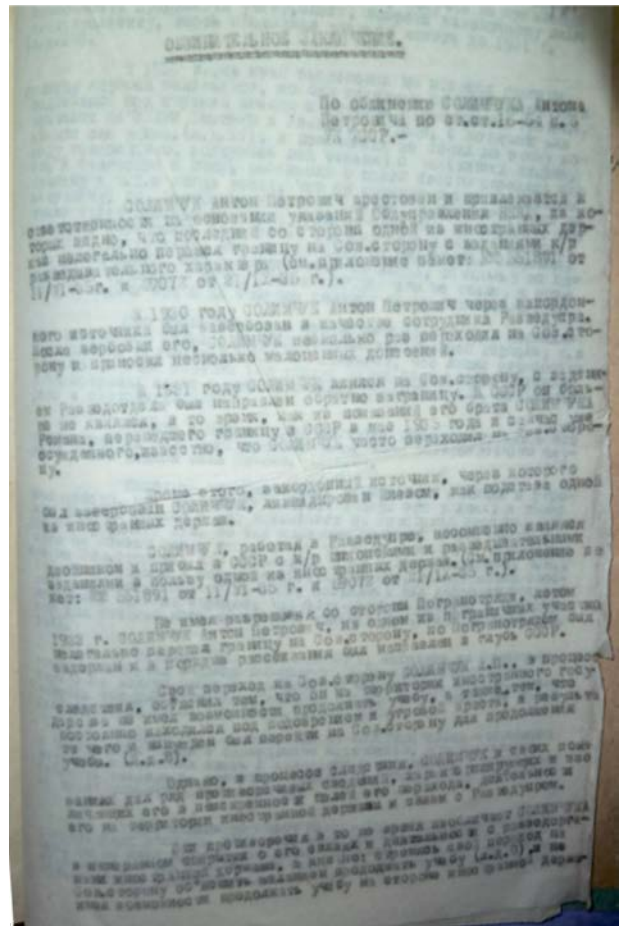
¹¹ Там же, С. 1.

¹² Там же, С. 119.

¹³ Там же, С. 85.

Сторінка протоколу допиту

Обвинувачувальний вирок Солімчука А.П.

І все ж таки, 3 грудня 1935 року було складено обвинувачувальний вирок, в якому зазначалося: «Солімчук безсумнівно був двійником і прибув до РСР з контрреволюційно-шпигунськими розвідувальними завданнями на користь однієї з іноземних держав (див. додаток пакет № 551891 від 11.05.1935 року та № 69072 від 21.10.1935 року¹⁴. Ці документи у справі відсутні).

Але, в подальшому, фактів вербування Солімчука «однією з держав» та розвідувальної діяльності на її користь не наводиться, а аргументується лише можливістю обвинуваченого навчатися в умовах Польщі певною суперечністю свідчень за різний час, самостійною перервою співпраці з Розвідупром РСЧА та переходом на радянський бік без дозволу.

На підставі чого Солімчук і звинувачується у злочинах, передбачених частиною 6 статті 54 КК УРСР та його справа направлена до Особливої Наради при НКВС СРСР.

Фактично Назаров та його керівництво розпи-салися у провалі. Відомості з пакету – певна під-става для нагляду за підозрюваним та арешту, але засудження на їх підставі – це визнання факту, що слідство нічого не змогло виявити та дове-сти, окрім деяких невідповідностей у свідченнях. Факт передачі відомостей через сумнівне джере-ло, всупереч забороні, відображено у обвинувачу-вальному вирокі, але увага на цьому особливо не акцентується, хоча це єдиний факт, який міг бути доказом будь-якого зв'язку з деякими органами «ворожої РСР іноземної держави». Натомість, багато говориться про поboювання Солімчука бути виданим польській поліції та потрапити під арешт, що слідство вважає абсолютно необґрун-тованим (тобто слідство не враховує атмосфери нелегальної діяльності).

26 грудня 1935 року народжується дуже ціка-вий документ-висновок оперуповноваженого 5 відділу Харківського Обласного Управління НКВС Решетньова, який розглянув справу №1708 Солім-чука А.П.

В ньому він зазначає наступне: «Враховуючи недостатність зібраних матеріалів для передачі-Солімчука суду Військового Трибуналу, вважаю за

¹⁴ Там же, С. 113.

необхідне слідчу справу №1708 на Солімчука Антона Петровича направити на розгляд Особливої Наради при НКВС СРСР із клопотанням про ув'язнення його в ВТТ терміном на п'ять років»¹⁵.

З висновком погодилися начальник 5 відділку ОВ ХОУ Барбаров та заступник начальника ХОУ Семенов. Помічник Військового прокурора Округу Олександров санкціонував це рішення.

Тобто працівники ХОУ бачили недоліки слідчої справи, але вважали за необхідне прикрити промахи Гравеля та Назарова рішенням Москви.

Але марно.

8 січня 1936 року у Харкові справу знову «зважили і визнали дуже легкою».

Помічник оперуповноваженого ОВ УДБ НКВС УСРСР та КВБ Каганович, розглянувши справу №1708, зазначив: «У жовтні місяці справу було завершено та направлено до судових інстанцій, але Харківське Управління НКВС справу повернуло на дослідження».

...Обвинувачувальний вирок складено 3 грудня, тоді як справа фактично закінчена ще не була.

...Протягом усього слідства допити проводилися поверхово, а слідство цікавилось непотрібними деталями (далі один рядок закреслено).

...У протоколі від 26.7 задано зовсім непотрібне запитання: «Які міста знаходяться найближче до вашого села?»

...Замість конкретного викривального Солімчука запитання на допиті 7 серпня йому ставиться оперативно безграмотне: «Розкажіть про вашу діяльність проти інтересів СРСР під час перебування в Польщі» ізaperеченням цього обвинуваченим допит закінчується.

Також зовсім непотрібне запитання озвучено під час допиту 9 жовтня: «Скажіть, чи немає в інституті викладачів-поляків і чи знаєте будь-кого з них?».

Протокол допиту від 31 жовтня не узгоджується з порядком питань та відповідей і за змістом є повторенням попередніх допитів.

Суперечливі свідчення Солімчука, використані для викриття його невміло, внаслідок чого Солімчука не викрито і матеріалів для передання до суду зібрано недостатньо. Слідство без потреби затягнулося, клопотань щодо його продовження своєчасно не було, і Солімчук утримується під вартою незаконно».

І висновок: «Слідство проведено жадливо, з цілою низкою порушень наказу НКВС №321 та інструкції про порядок ведення слідства, не зібрано достатньо матеріалу для направлення справи

як до судових інстанцій, так і на Особраду НКВС СРСР.

Зважаючи на це ухвалив:

Слідство у справі у порядку статті 197 пункт 2 КПК УСРСР припинити.

Обвинуваченого Солімчука з-під варти звільнити.

Слідсправу №1708 направити Військовому прокурору Харківського військового округу (через Харківське управління НКВС) на припинення. У справі надаються окремі вказівки.

Пом. оперуповноваженого ОВ Каганович

Згоден: начальник 5 відділення Детінко.

Затверджую: помнач. ОВ НКВС УСРСР та КВБ Самойлов»¹⁶.

14 січня 1936 року у Полтаві обвинуваченого звільнено з-під варти.

20 січня, вже відомий нам, помічник прокурора Олександров видав розпорядження про припинення справи та звільнення Солімчука з-під варти. Є ще кілька документів про відправлення справи на потрібну адресу.

Подальша доля його невідома.

Як висновок. Діяльність Солімчука – приклад роботи низових співробітників Розвідупра, з-поміж безлічі «малоцінних», з повідомлень яких складалася картина стану армії та економіки суміжних СРСР країн. Зрозуміло, у РУ були й інші агенти, які займали в цих країнах більш високі посади і давали більш цінну інформацію, але чим більше джерел про армію можливого противника, тим краще, і є можливість співставляти інформацію від кожного з них.

У діяльності розвідника багато втаємниченого. Атмосфера страху та підозрілості, коли агент постійно побоюється того, що приверне увагу, навіть безневинною поїздкою за фарбами. Занепокоєння тим, чи не донесуть знайомі про перебування за кордоном. Небезпека бути ліквідованим як «Голуб», з яким співпрацював. Підозра в шпигунстві, навіть після тривалого проживання в СРСР.

Необхідно зазначити, що Солімчуку певною мірою пощастило і, навіть, пощастило двічі. Він був заарештований у той час, коли на дотримання законності ще звертали увагу. Друге його везіння полягало у тому, що його першим слідчим був сержант держбезпеки Гравель, не особливо багатий талантом у цій справі (що знайшло відображення у висновку Кагановича та в інших документах). Тому Антон Петрович проскочив між молотом та наковальнею, і вцілів.

¹⁵ Там же, С. 117.

¹⁶ Там же, С. 121-122.

Ця архівна справа є джерелом вивчення форм та методів діяльності Ровідувального управління СРСР, деякі з них і нині використовуються в умовах російсько-української війни, свідченням агресивної, мілітаристської політики радянської влади, відображенням атмосфери страху, недовіри, доносів, що панувала в тогочасному суспільстві. Тисячі схожих справ стали підґрунтям для запуску безжального маховика масових репресій у подальшому.

І, наостанок, автори віднайшли відомості про частину працівників НКВС, причетних до справи.

Гравель Олександр Йосипович 1902 р.н., уродженець Дніпропетровської області. У період 1936-1938 рр. працював у містах Полтава та Кременчук, в останньому вів справи співробітників артилерійського складу № 27¹⁷. Звільнений з НКВС, перебував під слідством, 16.08.1939 р. знятий з обліку. Згодом служив у Червоній армії, у травні 1945 р. – замполіт батальйону 106 стрілецької дивізії 3 гвардійської армії¹⁸.

Самойлов (Самойлов-Бесідський) Самуїл Ісакович. Національність – єврей. Народився 1900

р. Розстріляний 27.09.1938 р. у Москві. До арешту – заст. нач. 3 відділу УДБ НКВС УРСР. Кандидат у члени ВКП(б) з 1931 р. В органах ВНК-ОДПУ-НКВС з 1920 р. Заарештований 25.04.1938 р. Вирок від 27.09.1938 р. У реабілітації відмовлено¹⁹.

Детинко Моїсей Якович. Національність – єврей. Народився 1902 р. Розстріляний 22.09.1938 р. у Києві. Кандидат у члени ВКП(б) з 1930 р. В органах ВНК-ОДПУ-НКВС з 1923 р.

Заарештований 23.02.1938 р., засуджений 22.09.1938 р.²⁰.

Назаров Михайло Миколайович (1897-1938рр.), уродженець м. Богодухов, старший лейтенант держбезпеки, заст. нач. 3 відділу УНКВС Полтавської обл. УРСР. Кандидат у члени КП(б)У. Розстріляний у жовтні 1938 року. Реабілітований у 1960 році²¹.

¹⁷ Архів Служби безпеки України в Полтавській області. Справа № 105816.

¹⁸ Матеріали сайту: <http://nkvd.memo.ru/>.

¹⁹ Там же.

²⁰ Там же.

²¹ Там же.

References

- Arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy v Poltavskii oblasti. Sprava № 105816.
- Arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy v Poltavskii oblasti. Sprava № 1708-Solimchuk Anton Petrovych.
- Kremenchuk u zhornakh represii/za red.V.I.Maslak. Cezin S., Butko L., Shyrai V., Vasylenko D., Maslak V., Moskalyk H. Kremenchuk. 2020. 200 p.
- Maslak V. Arkhivna sprava Richarda Stempnevskoho yak dzherelo z vyvchennia istorii «polskoi operatsii» v Poltavskii oblasti // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. 2018. Vyp.2. Ch. 1. pp. 140-143.
- Maslak V. Doli zhinok, represovanykh v khodi «polskoi operatsii», za arkhivnymi materialamy // Virtus: Scientific Journal. 2018. No 26. pp. 212-216.
- Materialy сайту: <http://nkvd.memo.ru/>.
- Materialy сайту: <https://military.wikireading.ru/19795>.
- Vasylenko D.P., Maslak V.I., Sezin S.Iu. Sprava «proroka» Boleslava v arkhivnykh dokumentakh // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. 2016. Vyp. 2. Ch. 3. pp. 149-158.